

МЕТАМОВНА МЕТАФОРА У ТЕРМІННІЙ СИСТЕМІ ЛІНГВОЕКОЛОГІЇ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (54)

УДК 811.111'367

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2\(54\).5-14](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2025.2(54).5-14)

Архангельська А. Метамова метафора у термінній системі лінгвоекотології; кількість бібліографічних джерел – 25; мова українська.

Анотація. Статтю присвячено одній із найактуальніших проблем сучасної української лінгвоекотології – виокремленню й впорядкуванню метамови її досліджень. У центрі уваги – специфіка термінного лексикону цієї відносно нової мультидисциплінарної та поліпарадигмальної галузі екологічних знань про мову. Визначальними рисами терміносистеми лінгвоекотології можна вважати першопочаткову метафоричність і численні міжпарадигмальні термінні трансфери, головню зі сфери екології. Центральним щодо термінного лексикону лінгвоекотології є вихідне метамовне поняття мови як живого організму, що, своєю чергою, зумовило появу цілої низки термінів, творених різними шляхами і способами з розлогим використанням біологічної метафори.

Зважаючи на повну відсутність в українській лінгвоекотології праць, присвячених становленню, вивченню й упорядкуванню її національної терміносистеми, статтю створено як аналітично-діагностувальну. У ній виявлено чинники, що визначають специфіку національної терміносистеми лінгвоекотології, шляхи й способи її становлення, простежено питому вагу метафоричності термінів і міжтермінних трансферів. Виокремлено групи термінів, що представляють явища ретермінологізації назв, запозичених з інших терміносистем (як природничого спрямування (екології, біології, географії), так соціального та людинознавчого (соціології, психології, медицини, права тощо) та протилежного йому явища термінологізації назв, що відбувається вже в системі дослідницьких координат екологічного погляду на мову. Закцентовано на недостатності можливостей вивчення співвідношення інтернаціонального і національного в українській терміносистемі лінгвоекотології.

Окрему увагу звернено на метафоричні терміни з емоційною доміантою. Простежено характер вживання в українськомовному еколінгвістичному дискурсі найконтроверсніших з погляду їх змістового обсягу термінів *лінгвоцинізм* та *лінгвотоксин* та їх похідних. Наголошено на необхідності зваженого підходу до метафоричності операційних термінів лінгвоекотології, на нагальній потребі створення національного словника лінгвоекотологічних термінів та понять, що дасть можливість простежити не лише репертуар та динаміку формування лінгвоекотологічного лексикону, міру його метафоричності, співвідношення інтернаціонального й національного у ньому, але й рівень розвитку української лінгвоекотології та її пріоритетні дослідницькі вектори.

Ключові слова: лінгвоекотологія, термін, терміносистема, становлення, динаміка, національне та інтернаціональне, термінографування.

Формулювання проблеми. Виокремлення і впорядкування термінного апарату будь-якої сфери наукових знань має вкрай важливе значення. З одного боку, воно свідчить про певну сформованість вектора досліджень, встановлення його меж, виокремлення напрямів, наявних у даний час і потенційно можливих підходів до аналізу тощо, з іншого – стає метамовною системою координат дослідження, ще з іншого – дозволяє вивчити шляхи й вектори становлення конкретної терміносистеми, систему стимулів, які спричинилися до появи тих чи тих термінопозначень, що пізніше усталилися у цій сфері знань, співвідношення у ній інтернаціонального і національного тощо. Особливо цікавими щодо характеру та тенденцій становлення їх терміносистем є сучасні мультидисциплінарні й поліпарадигмальні напрями наукових знань, до яких безумовно нале-

жить і лінгвоекотологія¹. На жаль, для досліджень подібного роду у галузі цієї надзвичайно цікавої і перспективної науки в україністиці хибує систематизована система термінів, наявність якої є доконечно необхідною, позаяк лінгвоекотологія й до сьогодні ще не має чітко лімітованих меж об'єкта і предмета її досліджень, невизначеною залишається теоретико-методологічна база створення нових і (чи) адаптація старих (відомих) методів, застосовних до рішень поставлених завдань.

Не кожна дослідницька спільнота сьогодні може пишатися наявністю національного словни-

¹ На позначення цього напрямку наукових знань до сьогодні не існує єдиного «парасолькового» терміна, натомість практично паралельно функціонують терміни 'екологія мови', 'лінгвоекотологія', 'еколінгвістика'. Ми у своїх дослідженнях надаємо перевагу терміну лінгвоекотологія, що препозитивним компонентом *лінгво-* залучає до сфери досліджень як домінуювальну і лінгвістичну, і лінгвальну екологію.

ка лінгвоекологічних термінів і понять. Натомість сукупність систематизованих і чітко дефінованих у словнику терміноназв дає належне уявлення і про рівень розвитку цієї науки у національному науковому співтоваристві, і про завдання, і про предметні області, у яких пріоритетно ведуться дослідження, про випрацюваність й усталеність понятійної системи, про проблемні місця охорони й порятунку мови, які з національного погляду видаються особливо «болючими». Тож створення термінного реєстру операційних понять української лінгвоекології, що відповідає меті й предметній області цієї науки на національному ґрунті, є сьогодні вкрай важливим, адже відсутність базових метамовних одиниць, що відображають систему її дослідницьких координат, значно ускладнює повноцінні студії у цій галузі.

Сьогодні лінгвоекологія представляє собою надзвичайно різноманітну й різновекторну палітру бачення проблем мови в системі дослідницьких пріоритетів екології. Починаючи від ідей Е. Хаугена, сформульованих у 70-х роках минулого століття, вивчення мови в екологічному вимірі постійно розширювало свої дослідницькі горизонти від *екології мови* – *ecology of language(s)* (мовоохоронного і мовотворчого її вектора) до *екологічної лінгвістики* – *ecological linguistics* (вектора мовокористування) і *лінгвістичної екології* – *language ecology, linguistic ecology* (вектора природоохоронного) (Е. Хауген, А. Гарманн, Б. Трампе, А. Філл, М. Халлідей, С. Стеффенсен та ін.). Лінгвоекологія, сформувавшись як усвідомлення людиною потреби захисту мови як організму від несприятливого середовища її буття, виникла на перетині екології з соціолінгвістикою, психолінгвістикою і лінгвістичною антропологією, тож екологічні ідеї було екстрапольовано на мову (мови), взаємодію мов, розвиток мовної системи, функціонування мов і впливу мови на природне довкілля, невіддільною частиною якого є людина як живий організм. У кожному з цих векторів знань про мову домінувальним постає лінгвістичний чи біологічний складник аналізу з увагою до принципів, понять і методів екологічно (біологічно) чи лінгвістично спрямованого дослідження, проте вихідним в обох випадках є інтеракції лінгвістичного і біологічного, уміщення *мови як живого організму* та її носія як природного організму, як її користувача й творця в *середовище буття мови*, в *екосистему* з її специфічними законами і принципами *всеединості* та *інтерактивності* (взаємодії, взаємозалежності, взаємовпливу, взаємопроникнення) в світлі синергетичного підходу до розуміння екосистеми.

Різні вектори лінгвоекології, відштовхуючись від поняття екології мови в метафоричному сенсі як позначення символічних сутностей, а не об'єктів чи явищ матеріальної дійсності, в центр своєї уваги ставили лінгвістичний чи біологічний складник екологічних знань про мову, тож в одних випадках метафорично перенесли на мову й мовознавство екологічні поняття, принципи й методи отримання екологічного знання, у інших – навпаки, застосовували до вивчення домінувального біологічного

(природоохоронного) аспекту мови мовознавчі поняття та методи. Відтак об'єкт дослідження позначався на характері термінної системи лінгвоекології, що від початків свого становлення виявилася специфічною, міжпарадигмальною, і, так би мовити, метафорично-трансферною. Сама ідея *екології мови як організму в середовищі його буття* була вихідною світоглядною й біологічною операційною метафорою, що значною мірою визначило метафоричність і поліпарадигмальність усієї термінної системи лінгвоекології.

Аналіз досліджень. Сьогодні українська лінгвоекологія (еколінгвістика, екологія мови) представлена цілим рядом імен вчених, що працюють у цій сфері (О. Бондар, Б. Ажнюк, А. Радю, С. Клочко, В. Куца, О. Семенець, О. Шпак, С. Гордун, І. Калиновська, К. Тараненко, О. Морозова, Н. Киселюк та ін.). Прикро, але україністика зовсім не має праць, присвячених дослідженню термінної системи національної лінгвоекології. Принагідно торкається проблем її термінної бази лише незначний сегмент статті К. Тараненко «Екологічна комунікація у медіапросторі» [Тараненко 2021а, с. 215–216]. Одним із виправдань такої неприпустимої неухаги до цього дослідницьки цікавого й надзвичайно важливого питання є банальна відсутність системного репертуару національних термінів і понять лінгвоекології. Звісно, що ідеї і напрями екологічно спрямованого дослідження мови сформувалися спершу у зарубіжній лінгвістиці. Українські мовознавці починають пропагувати їх на національному ґрунті лише від початку ХХІ століття [Бондар 2003], а зацікавлення ними у дослідженнях, на жаль, головно аналітично-оглядового, ніж емпіричного характеру, починається лише з 10-х років нового тисячоліття (дет. про поступ еколінгвістики в Україні [Клочко 2017, с. 3–18; Тараненко 2020, с. 67–72; 2021а, с. 215–216]). Українські дослідники проблем лінгвоекології широко використовували, цитували й пропагували уже здобутий від 70-х років ХХ ст. іномовний термінний досвід цієї науки, лише в поодиноких випадках декларуючи потребу свого, українського термінного «кадастру» лінгвоекологічних термінів і понять, проте жодним чином не наближаючись до його практичної реалізації.

Мета цього дослідження – радше діагностувальна, ніж практична, що в окресленій ситуації бачиться цілком умотивованим і доцільним. Його **завдання** – виявити чинники, що визначають специфічність терміносистеми лінгвоекології; окреслити можливості міжпарадигмальних тремінних трансферів та ретермінізувальних «мовознавчих» адаптацій залучених термінів інших наук; загострити питання про співвідношення інтернаціонального і національного в українськомовній терміносистемі лінгвоекології; зважити доцільність оприявлення емоційної домінанти лінгвоекологічних термінозначень, широко представлених в сучасному українському дослідницькому просторі.

Методи та методика дослідження. У статті використано описовий, аналітичний методи, що дозволить виявити характер терміносистеми

лінгвоекології та основні тенденції її наповнення й поповнення; зіставний – з метою оприявлення міри адаптування інопарадигмального терміна до лінгвоекологічної системи дослідницьких координат; дефініційний – у випадках спроб окреслення «межі» дефінованого поняття, вираженого термінопозначенням з емоційною домінантою. Статистичні методи дослідження унеможливлені відсутністю термінографічних джерел української лінгвоекології.

Виклад основного матеріалу. Уподібнення мови організмові й значною мірою ототожнення з ним викликало до «лінгвоекологічного життя» численні операційні й методологічні метафори, головною біоморфною гатунку – як експортовані з терміносистем і термінопозначень екології, так і створені вже в контексті залучення екологізації мови у лінгвоекологічні (й класичні лінгвістичні) дослідження. Метафоричні структури сприйняття мови були відомі мовознавству й раніше. Надання мові як об'єкту зовнішнього світу ознак і властивостей людини (чи живого організму) сьогодні стало настільки звичним, що носії й користувачі мови далеко не завжди сприймають подібні позначення як антропоморфізацію і натуралізацію мови (*жива мова, мертва мова, вітальність (життєздатність) мови, доля мови, душа мови, відродження мови; мова має обличчя, вона здатна страждати, протистояти, рости, бунтувати* тощо). Подібні метафори можна розглядати як один із аспектів антропоцентризму – людина як код, як інструмент пізнання світу, як міра усіх речей; як використання цього коду і цієї міри у сприйнятті довкілля, зокрема й мови.

Сьогодні, а головне у просторі лінгвоекології, антропоморфні образи мови виявилися настільки поширеними, що дають підстави говорити не лише про антропоморфізм мови («людиномірність» мовних одиниць і мовних структур), а й про антропоморфізм мовознавства, операційних понять та термінів його дослідницького апарату (*мова як дім духа, організм мови, людина в мові, генна пам'ять мови, генотип, генофонд мови, покривджені мови, загрожені мови* та ін.). Виразний біологізм термінопростору лінгвоекології засвідчують поняття *мовний імунітет, мовна алергія, мовна травма, боротьба за виживання мови, інфікування мови, мовна терапія, мовна гігієна* тощо. Окремі дослідники наполягають: діяльність мовознавців з об'єктивування та віталізації мови (наділення її рисами, властивими живим організмам, головне – людині) вносить у категорії мови те, що їй невластиве. На часі нагальна потреба очищення категорійного і дослідницького апарату лінгвістики від усякого роду антропоморфізмів: теоретичне осмислення мови не може здійснюватися під знаком повного пристосування положень теорії безпосередньому чуттєвому досвіду.

Інші наполягають: метафора була й надалі залишатиметься одним із найважливіших і найефективніших інструментів термінотворення, а заповнення термінних лакун за допомогою метафоричних конструкцій, на переконання Л. Андрієнко, неодно-

разово засвідчувало свою продуктивність і гнучкість. Беручи до уваги переконаність Р. Ланкастера у тому, що «біологія дає більш адекватну метафору для лінгвістичних досліджень, ніж формальні дисципліни» [Андрієнко 2024, с. 58], вчені усе ж закликають до зваженого підходу щодо метафоризації та біологізації метамови лінгвоекології, до поступу від аксіоматичної доцільності екологічних метафор і метафоричної концепції самої мови в бік розумного балансу між її біологічною і соціальною природою. Синергетичний підхід до мови в просторі лінгвоекології вимагає від дослідника ясного і зваженого усвідомлення багатьох термінів і концептуальних понять, а орієнтація дослідження на лінгвістичну чи екологічну (біологічну) домінанту визначає співвідношення буквального і метафоричного у використанні понятійних сфер термінопозначень *мова, екологія, довкілля*, що, з погляду А. Філла, було б оптимальним рішенням [Fill 1998, с. 51].

При міжтермінному трансфері більшість термінів лінгвоекології зазнають ретермінологізації – переосмислення вихідних термінів різних наукових парадигм та наповнення їх новим змістом у складі метафоричних словосполучень [СЛС/Загн. 2020, с. 629; Андрієнко 2024, с. 58]. Переважна їх частка, починаючи від базового – *екологія*, запозичені з понятійного апарату біологічної екології², як-от: *екологічні чинники* 'будь-які елементи, умови зовнішнього середовища, що здійснюють той чи інший вплив на живі організми', *екологізація* 'поліпшення екологічного стану природних або соціальних систем (наприклад, зменшення рівня забруднення довкілля, підсилення потенціалу самовідтворення екосистем, оздоровлення середовища життєдіяльності людини)', *деградація* 'занепад певної системи, перехід її з вищої стадії розвитку на нижчу, втрата раніше набутих властивостей, погіршення якості', *антропогенний ландшафт* 'ландшафт, змінений діяльністю людини в процесі виконання нею соціально-економічних функцій та використання певних видів природокористування', *імунітет* 'активно чи пасивно набута здатність до захисту організму та підтриманні його гомеостазу, специфічно спрямована проти імуногенних чинників, які мають ознаки генетичної чужорідності'.

Термінну систему екології у системі дослідницьких координат нового напрямку, позначеного лінгвістичною домінантою, вчені відразу почали «термінно» пристосовувати до мовної екології: *мовно-екологічні чинники, екологія мови, екологізація мови (мовлення, комунікації, інформаційного простору), деградація мови, антропогенний мовний ландшафт, мовний імунітет*, почасти із набутням оновленого значення вже в межах лінгвоекології: *мовна алергія* 'індивідуальна або соціально-групова реакція відторгнення певного слова або словосполучення' (пор. *алергія* 'якісно змінена

² Тут і далі дефініції понять екології наводимо за джерелами «Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів» [СДСЕПТ 2010]; «Тлумачний словник екологічних термінів та понять, пов'язаних з охороною навколишнього середовища» [ТСЕТП 2006]; «Фармацевтична енциклопедія» [ФЕ 2010].

реакція організму на дію речовин антигенної природи, що призводить до різноманітних порушень в організмі), *детоксикація мови* 'звільнення української мови від суржику та росіянізмів'³ (пор. *детоксикація* 'процес знешкодження отрут і прискорення видалення їх з організму').

Частина термінів лінгвоекології утворена за аналогією до моделі творення терміна зі сфери екології зі значним розширенням поняттєвого обсягу вихідного термінопозначення: *суб'єкт* + (афіксо-ід) *цид* (лат. *caedo* – вбиваю); *лінгвоцид* 'політика обмеження, утисків, дискримінації мови будь-якої нації'⁴ (пор. *біоцид* 'пестицид або отрутохімікат, призначений для знищення організмів, шкідливих з медичного, технологічного й екологічного погляду (гербіциди, інсектициди тощо)', *екоцид*, *етноцид*, *геноцид*; модель *атрибут призначення* + *токсини* (грец. *toxikon* – отрута для використання на стрілах) 'хімічно неоднорідна група речовин мікробного, рослинного або тваринного походження, що викликають різноманітні специфічні патологічні зміни в структурі та функціях клітин, тканин, органів – типові захворювання людини і тварин': *лінгвотоксини* 'слова та мовленнєві звороти, що шкодять мові як комунікативній системі та мовленнєвій свідомості носіїв мови аж до трансфоормації їхньої картини світу' (пор. *біотоксини* 'отруйні продукти життєдіяльності всіх живих організмів', також *нейротоксини*, *ботулотоксини*, *екзотоксини* та ін.). З екологічним і хімічним терміном *токсичний*⁵ утворено термінопозначення *токсичний політичний дискурс*, *токсичний словотвір*, *токсичні неологізми*, *токсичні вислови* [що маскуються під компліменти] тощо.

У багатьох випадках спостерігаємо значний «відрив» понятійного обсягу і окремих семантичних домінант вже пристосованого безпосередньо під лінгвістичні дослідження термінопозначення з царини екології: *ерозія* (від лат. *erosio* – роз'їдання), процес руйнування ґрунту або гірських порід водним потоком (водна *ерозія*), вітром (вітрова *ерозія*, або дефляція), льодом' і *лексична ерозія* 'процес втрати слів, що мають семантичну та системоутворювальну цінність на певному етапі існування мови' (дефініція К. Тараненко [Тараненко 2021а, с. 216]).

Широко послуговується лінгвоекологія й термінами інших наук: соціології (*мовна політика*, *мовне планування*), юриспруденції (*мовне право*,

мовний злочин), психології (*мовна свідомість*), геології (*мовна ерозія*, *мовний ландшафт*), медицини (*мовна терапія*, *мовна гігієна*, *мовна травма*) та ін.

Окрему групу складають доволі численні терміноназви, які не мають нічого спільного з вокабуляром екології й утворені вже в межах різних векторів досліджень власне лінгвоекології: *лінгвоцинізм* 'слово, мовний зворот та висловлювання, у яких відбивається цинізм індивідуального й групового мислення (світогляду)', *вітальність мови*, *вербальна агресія*, *мова ворожнечі*, *лексичне «таврування»*, *комунікативний садизм*, *комунікативний дискомфорт*, *конфліктогенна комунікація*, *мовне маніпулювання*, *мовний плюралізм*, *мовна толерантність*, *мовна анархія*, *мовна аномалія*, *мовна інвазія*, *мовна конкуренція*, *мовна дискримінація*, *лінгвоксенофобія*, *англоварваризація* тощо.

Важливим з огляду на систематизацію лінгвоекологічного вокабуляра є питання співвідношення у ньому національного й запозиченого. Дотичною до нього є проблема співіснування варіантних «чужомовних» та «своїх» термінопозначень. Серед іншомовних маємо й прямі запозичення, й різною мірою адаптовані до системи української мови (*лінгвоекологія*, *ревіталізація*, *ренативізація*, (*мовна*) *інвазія*, (*мовна*) *глобалізація*, *інвайроментальний* тощо), з-поміж яких трапляються варіанти запозиченого і національного характеру: *вітальність мови* – *життєздатність мови*, *інтерація* – *взаємозалежність*, *взаємодія*, *взаємовплив*, *взаємопроникнення*. Таким прикладом є і термінопозначення *мовний зсув* та *зворотний мовний зсув* (з англ. (*reversing*) *language shift*) 'комплекс заходів з порятунку й відродження мов' з українським еквівалентом *відродження мови*, який, на думку частини дослідників, «є недостатньо дефінітивним, оскільки наділений надлишковою образністю чи навіть публіцистичністю» і «формує відмінну семантичну парадигму, у яку менш органічно вписуються установлені в лінгвістичній практиці терміни *жива мова*, *мертва мова*, *хвора мова* та ін.» [Андрієнко 2024, с. 61]. Дискусійним є питання залучення до терміноного вокабуляру лінгвоекології транспонованих з інших мов і дослідницьких парадигм понять *спляча мова*, *пробудження мови*, *реінкарнація мови*, *хвора мова* тощо. Л. Андрієнко зауважує: значна частина термінів, які постали на основі біологічної метафори, не повністю відповідає переліку вимог, що їх висувають до терміна. Ідеться, зокрема, про «надлишкову образність, обтяженість конотаціями чи залежність від контексту» [Ibid., с. 62]. Прикметно, що у переліку вимог, на які спирається авторка дослідження, не представлена *інформативність* форми термінопозначення. Вочевидь, і ця ознака мала би стати однією з визначальних у вирішенні питання про те, якому з термінопозначень – «своєму» чи «чужому» – віддати перевагу.

Не можемо оминути увагою й популярну в сучасних студіях емоційну домінанту лінгвоекологічних термінопозначень, активно вживаних у сьогочасному публічному дискурсі: *мова-жертва*, *мова-убивця*, *мова-агресор(ка)*, *мови як суб'єкти*

³ Яка вона, Україна майбутнього? Маніфест змін від українських школярів (URL: <https://nashkiev.ua/life/vlipi-zasebe>).

⁴ Термінопозначення вже залучене до реєстрів сучасних лінгвістичних і соціолінгвістичних словників: *лінгвоцид* 'планомірне створення адміністративно-правовими структурами таких умов, за яких функції мови звужуються, а сфери вживання мов реально обмежуються' [СЛС/Загн. 2020, с. 397; МПІМП 2024, с. 196–197].

⁵ Атрибутив *токсичний* став настільки популярним у світовій спільноті, що «Оксфордський словник» визнав його словом 2018 року (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-slovo-roku/29602556.html>). В сьогочасному українському мовопросторі натрапляємо на колокації *токсичні люди*, *токсичні політики*, *токсичні батьки*, *токсини стосунки*, *токсичні викиди* російських медіа проти України тощо.

ведуть мовні війни тощо: Назва книги Н. Лисюк «*Мовні війни 2014 року*» (http://nbuv.gov.ua/UJRN/NTE_2015_1_5), *Антимовний законопроект №10288: Розширення прав нацменшин чи повернення мови-агресора?* (YouTube, 04.12.2023). Укрзалізниця розпочинає програму «Залізна українізація», яка передбачає абсолютну відмову від усього, що так чи інакше пов'язано з Росією: починаючи від використання *мови-агресорки*, закінчуючи позначками на стовпчиках та світлофорах (Comments, ua, 21.02.2023).

Подібні терміни-емотиви останнім часом активно проникають в зарубіжні й вітчизняні публікації лінгвоекологічного спрямування і попри те, що їх змістовий обсяг не оприявнює чітко окреслених меж названого ними поняття. Пальму першості щодо проблемності й доцільності у використанні як операційного поняття лінгвоекології сьогодні ділять між собою два термінозначення: *лінгвоцинізм* (лінгвоцинічний) та *лінгвотоксин* (лінгвотоксичний). Принаймні у найновіших дослідженнях вітчизняних вчених спостерігаємо прикрий факт: повторюючи ці терміни як мантри, їх автори у сназі доєднатися до новітнього лінгвоекологічного напрямку вивчення мови необгрунтовано й безвідповідально залучають до семантичного обсягу цих метафоричних термінозначень неналежні речі, розмиваючи, а не конкретизуючи його і не стверджуючи тим самим їх терміний статус.

Українська дослідниця К. Тараненко, сфера наукових інтересів якої кореспондує з лінгвоекологією, пише: «Велика кількість слів української мови з нейтральним значенням набуває принизливо-глузливої семантики, що в межах еколінгвістики отримало назву «лінгвоцинізм»» [Тараненко 2019б, с. 57].

За даними українськомовних джерел, під *цинізмом* традиційно розуміють зухвалу і нахабну поведінку, зверхньо-глузливе чи зухвале ставлення до когось чи чогось, пройняте зневагою до норм моралі і правил поведінки, до усього, що користується загальним визнанням, повагою. Психологи вважають, що *цинізм* – це особистісна позиція, яка виражається в зухвало-презирливому ставленні до людської культури, правил моралі, традицій і норм. В українському мовопросторі атрибутив *цинічний*, за даними лексикографічних джерел, синонімізується з *безсоромний*, *неприсстойний*, *брутальний*, *безпардонний*, *пошлий*, *масний* [ССУМ 2001, с. 863; ПССУМ/Карав. 2000⁶]. Уважний аналіз семантичних характеристик лексем *цинізм* і *цинічний*, на жаль, не переконує у чіткості окреслення їх сутності та делімітації меж понять, ними позначених⁷. Чи

⁶ Див. також «Словник кримінального права» (URL: <https://crimpravo.com/sloynyk-kryminalne-pravo/vynyatkovyjsynizm.html>), а також URL: https://cyclop.com.ua/content/view/1437/1/1/7/#google_vignette; <https://cau.in.ua/805-tsinizm.html>).

⁷ Це питання ще має бути загострене юрислінгвістикою. Принаймні у працях українських дослідників лінгвоцинізм часто кореспондує з образою. Поки що у словниках з юрислінгвістики ані *цинізм*, ані *лінгвоцинізм* не представлені, проте окреме словникове гасло належить образі. Образа (в юрислінгвістиці) – виражена в непристойній формі негативна оцінка особистості, що принижує її честь і гідність.

готові носії мови, фахівці від мовознавства і юрислінгвістики на підставі таких семантичних ознак і характеристик достеменно кваліфікувати чи заперечити якийсь факт як *цинічний*?

Саме така удавано-достатня ідентичність дефініції *цинізму* штовхає дослідників (і вітчизняних, і не лише) на не цілком зважені кроки. Приміром, Г. Добролюба вважає, що поява терміна *лінгвоцинізм* стала «наслідком опрацювання obscenної лексики в комунікативному процесі», а лінгвоцинізми – мовні одиниці, які «демонстративно (розрідження наше – А.А.) виражають зневажливе ставлення до загальноприйнятих норм суспільної моралі» [Добролюба 2021, с. 98].

Ставлячи в одній зі своїх статей за мету «розширення поняття лінгвоцинізму», К. Тараненко разом із прикладами, у яких мовні одиниці більшою чи меншою мірою виражають (лише контекстно, з чим погоджується й автор статті⁸) *цинічне* ставлення до позначуваного (*У Дніпрі підстрелили замначальника райвідділу поліції* (Інформатор, 25.08.2019); *Додзвонився. З Леніна створюють дзвони* (Офіційний сайт газети «Сьогодні»), залучає до лінгвоцинізмів і «популярні найменування жінок у соціальній мережі Instagram *сильна та незалежна* або *щаслива дружина та мати*». Ці приклади і їх аналіз фігурують відразу у кількох статтях дослідниці, де вона, спираючись на матеріали асоціативного експерименту, в якому взяли участь 56 опитаних різного віку, статі й соціального статусу, твердить: ці вислови вже давно не вживаються як позитивно марковані, позаяк набули статусу лінгвоцинізмів. За цими висловами міцно закріпилися лексичні значення 'самотня' та 'заздрісна', що породжують асоціації: *сильна та незалежна – феміністка, одиначка, самотня, нещасна, розлучена, кар'єристка* тощо; *щаслива дружина та мати – заздрість, повчання, критика, обмеженість, утриманка, гнівна коментаторка, порадишня* тощо. Підсумовуючи результати своїх снаг до розширення поняття лінгвоцинізмів на підставі аналізу реакцій лише 56 респондентів, К. Тараненко узагальнює: «українське суспільство почало втрачати такі ціннісні орієнтири, як материнство або незалежність жінки, адже подані означення сприймаються лише як образи», «тобто відбувся зсув мовних норм сучасної української мови» [Тараненко 2019а, с. 112; 2019б, с. 60; 2019в, с. 118].

В одному проблемному ряду з лінгвоцинізмами опиняються *лінгвотоксини*. Н. Кислюк,

Образа підлягає регулятивам кримінального права як словесне діяння, що суперечить культурним традиціям і правилам поведінки, прийнятим у суспільстві. Образа має на меті підкреслити негатив, часто неповноцінність, ущербність реципієнта та / або його невідповідність посадовим функціям, соціальному становищу та ін. Образа також може бути вираженою у формі жестів (рухів тіла), що аналізується лінгвістом-експертом як екстралінгвальний фактор комунікації [ЮЛСТП 2015; Шевченко, Сизонов 2021, с. 21].

⁸ Для вираження *цинізму* в мові на перше місце виходить значення контексту (фізичного, соціального, історичного тощо), що є набагато ширшим від власне мовного середовища [Тараненко 2019в, с. 119]. Щоправда, залишається тільки здогадуватися, що у баченні автора слід розуміти під «власне мовним середовищем».

А. Губіна та А. Мартинюк, досліджуючи неологіку в сучасних реаліях засобів масової інформації, широко оперують термінопозначеннями *лінгвотоксичні процеси, вияв токсичності у мові, лінгвотоксичність неологізмів, токсичні новоутворення*. На позначення недоцільного, невдалого словотвору з урахуванням «шкоди, завданої цим словотвором мовній свідомості», вони пропонують термін *токсичний словотвір*, під яким розуміють «слова, що впроваджують у свідомість людей деструктивні ідеї», залучаючи до ілюстративного матеріалу токсичні (на їх думку) новотвори *рашизм, путішизм, ватник⁹, путлер, фейкомет, ботоферма, свинособаки, диванні критики, колоради* тощо, а до *лінгвоцинізмів* (до них автори уналежнюють «одиниці мовної системи, що виражають принизливе, глузливе ставлення до того, що складає принаймні якусь загальноприйнятну цінність (загальнолюдську, національну, корпоративну, особистісну) і є своєрідними показниками нових ціннісних орієнтирів, що суперечать традиційним») неологізми *шойгувати* 'робити вигляд на робочому місці, що все йде по плану'¹⁰, *чорнобайти* 'постійно робити одне і те ж саме, не отримуючи іншого результату, та дуже страждати через це', *макронити* 'робити дуже стурбований вигляд щодо певної ситуації, усім це показувати, але нічого не робити по суті', *на концерті до Кобзона* 'швидко знищення значної сили українськими військовими' [Киселюк, Губіна, Мартинюк 2022, с. 232–239]. Залишається тільки здогадуватися, що автори розуміли під *токсичністю новотвору* та *цинізмом*, що його виражають мовні засоби, і як сумріються наведені в дослідженні приклади з твердженням про те, що «такі одиниці є показниками нових ціннісних орієнтирів, які суперечать традиційним».

У ще одній праці з терміном *лінгвотоксичний* як ключовим – «Лінгвотоксичність неологізмів у мові засобів масової інформації» (автори В. Синиця та В. Ліпич) – поняття *лінгвотоксичний* отримує ще неозоріше і ще «чудесатіше» пояснення: «Лінгвотоксини належать до категорії слів, що засмічують мову і мовлення, але через жажливі події, що відбуваються тут і зараз в нашій країні, через жорстоку і несправедливу війну, що розв'язала в нас росія, такими словами переповнені всі засоби масової інформації» [Синиця, Ліпич 2023, с. 342]. Насправді ж предметом дослідження В. Синиці та В. Ліпич стали лексичні інновації, що ввійшли в активний ужиток в українській мові протягом 2022 р. на тлі війни в Україні (*чорнобайти, макронити,*

затриді, арестовлення, хітсивня, мамкувати, кмітити тощо). Залишилося геть незрозумілим, який стосунок мали аналізовані лексичні інновації до лінгвотоксинів, бо рефрен статті жодного натяку на лінгвотоксичність аналізованих назв не містить, ба навпаки: «Тож велич української нації відображається в її мові. Українці доводять усьому світу, що можуть *«наволонтерити»* – тобто знайти все, що потрібно, а за свою країну вони *«відукраїнять»* – дадуть жорстку відповідь на невиправдані дії; і *«відбандерять»*, тобто знищать усіх ворогів». Натомість у висновках однозначно заявлено, що у статті йшлося саме про процеси творення лінгвотоксичних одиниць у воєнному дискурсі [Ibid., с. 343–344].

На переконання К. Тараненко, рясніє лінгвоцинізмами і педагогічний дискурс. Спираючись на дані асоціативного експерименту (щоправда, без будь-якої вказівки кількості учасників і, відповідно, міри репрезентативності його результатів), де респондентам було запропоновано згадати й записати яскраві вислови їхніх шкільних вчителів, дослідниця виявила, що «86% з них були лінгвоцинізмами: як курка лапою, як баран на нові ворота, отара баранів, як корова на льоду і подібні зооморфізми (порівняння людини з твариною), що однозначно кваліфікуємо як образ» [Тараненко 2019в, с. 119–120]. Звісно, що використання подібних фразем у спілкуванні вчителя з учнем (учнями) має бути вваженим і зваженим, аби не зачепити почуття дитини та її людську гідність. Але чи входять оцінні конотації фразеологізмів в обсяг поняття, означеного терміном *лінгвоцинізм*?

Оцінні фразеологізми й паремії, що стосуються людини – її зовнішності, рис характеру, поведінки тощо, розміщені на оцінній шкалі кількісно нерівномірно. Відомо, що переважна більшість фразем та паремій (і не лише в українській фразеології) тягнє до негативного полюса оцінки¹¹ – оцінний «мінус» завжди ословлюється значно активніше за принципом дзеркала: подивись на себе – не будь таким). З іншого боку, і стійкий вислів позитивнооцінної семантики у певному контексті може бути образливим (змодельовано і маємо: *Теж мені світла голова!*). Це лінгвоцинізм чи ні?¹² Г. Доброльожа вважає, що висловлювання учителя щодо учня (учнів) *Це ж азбучна істина! Коли рак свисне* «містять ознаки лінгвоцинізму». А риторичні питання, які може ставити вчитель учневі, на зразок *Може, я тебе зранку будитиму? А для тебе окремо пояснювати?* є образливими. Тож чи все образливе є лінгвоцинізмом? Чи не все? Лінгвоцинізм, на переконання дослідниці, має

⁹ Інформацію про окремі нові назви та їх тлумачення автори, за даними наведеного ними ж самими списку (рубрика Посилання (URL: <http://academystudies.volyn.ua/index.php/humanities/article/view/281>), запозичили з російських джерел (ботоферма, диванний критик, ватник). Якщо таки прийняти термін і поняття 'лінгвотоксини' як «показники ціннісних орієнтирів, які суперечать традиційним», то чи не буде якась новоутворена під час російсько-української війни назва лінгвотоксином для росіянина, а для українця – ні і навпаки? А такі факти будуть, і непоодинокі. Наведені приклади – це чий лінгвотоксин: наш чи їхній?

¹⁰ Тлумачення лінгвоцинізмів наводимо у авторській версії зі збереженням тексту оригіналу.

¹¹ У фразеології, що реалізує зооморфний код культури й уподібнює людину тварині, позитивна і негативна оцінність представлена у співвідношенні 1:10.

¹² Із назви статті відомого й шанованого в Україні фразеолога Г. Доброльожи «Лінгвоцинізм традиційної української фразеології з позицій сучасних морально-етичних норм» випливає, що традиційна українська фразеологія є лінгвоцинічною. Чи автор мала на увазі щось інше? До традиційної української фразеології у статті з домінуючим у назві термінопозначенням лінгвоцинізм уналежнено лихослів'я (обсценізми, лайливі, непристойні слова, прокльони), образливу лексику і фразеологію.

місце й у вживанні вчителем просторічних чи згрублених імен дітей (*Ванька, Анька*). Нагадаємо, що автор аналізованого дослідження відштовхується від визначення лінгвоцинізму як ознаки мовних одиниць, які «демонстративно виражають зневажливе ставлення до загальноприйнятих норм суспільної моралі» [Добролюбова 2021, с. 99].

Як бачимо, у наведених вище працях Г. Добролюбої і К. Тараненко лінгвотоксини й лінгвоцинізми кореспондують з образою. Семантичний аналіз термінопозначень *лінгвотоксин* (*лінгвотоксичний*)¹³ і *лінгвоцинізм* (*лінгвоцинічний*) очевидних точок дотику з семантикою образи не виявив. Та й витоки лінгвотоксинів з обценної лексики, декларативно проголошені Г. Добролюбою, або ж належність лінгвотоксинів до усього, об'єднаного поняттям лихослів'я, потребували б надійних аргументацій. Як і уналежнення В. Синицею і В. Ліпич до лінгвотоксинів новотворів сучасної воєнної доби (без будь-яких специфікувальних маркерів їх «токсичності»). Якби дослідниці усе це взялися і вдалися довести, то дослідницьке поле лінгвотоксинів і лінгвоцинізмів і подібних «лінгвокислотних» (чи токсичних¹⁴) метафоричних термінів і понять стало б уже зовсім неозорим і безкраїм. Такі характеристики терміна чи термінопозначення навряд чи зможе виправдати навіть наймодерніший і найнетривіальніший підхід з погляду загальноновизнаних вимог не лише до *terminus technicus*, але й до *terminus est*. Тож доцільність активного (та й взагалі) вживання у наукових розвідках подібних надміру емоційних термінів, поняттєву сферу й межі семантичного обсягу яких складно ідентифікувати, викликає небезпідставну тривогу. Чи варто «винайденими» кимось на іншому національному ґрунті новомодними хльостками назвами так «закучерявлювати» термінний лексикон лінгвоеккології, що за деревами не видно лісу?

Звісно, що нові наукові напрями й їх представники рухаються непротореними стежками і виходять на битий шлях почасти через непростий досвід спроб і помилок, отриманий на манівцях. Підхоплюючи якусь ідею, висловлену почати іншою мовою на іншому мовному й національному ґрунті, українські дослідники не мають на що спертися, позаяк до сьогодні у вітчизняному мовознавстві немає праць, що стосувалися б термінної сфери цієї галузі знань, не укладено жодного словника лінгвоеккологічних термінів і понять. Уважне прочитання українськомовних праць, виконаних у царині лінгвоеккології, свідчить про нагальну потребу національного термінографування базових понять цієї науки, адже дослідники часто змушені «позичати» словникові дефініції основоположних

понять зі словників-довідників лінгвоеккологічних термінів та понять інших мов і пристосовувати їх до українського термінного і мовного простору, що, як бачимо, вдається не всім і не завжди. Як наслідок – у працях наших співвітчизників натрапляємо на непоодинокі факти некоректного вживання термінів на позначення так само некоректно залучених до лінгвоеккології явищ¹⁵, встановлення лише декларативних кореспонденцій між лінгвоеккологією та окремими сферами мовознавства без належно сформульованих аргументацій¹⁶, безпідставного розширення меж окреслюваних термінами й термінопозначеннями понять.

Висновки. Цілісний аналіз репертуару термінів і термінопозначень лінгвоеккології, вже ustalених і апробованих вітчизняною дослідницькою спільнотою, є вкрай необхідним. Він зможе забез-

¹⁵ Незрозумілим чином у ряду лінгвоцинізмів опинилися новоутворення *кімшати* про оптимізм керівника Миколаївської області Віталія Кіма (Віталій Кім – голова Миколаївської ОДА, один із найавторитетніших українських високопосадовців у часи війни з Росією, автор численних мемів про перемогу українців – А.А.), *чорнобайти*, наступати на одні й ті ж самі граблі: чи *байрактарити*, *енлоїти*, *джа-велініти*, *стінгерити*, *хаймарсити*, нищити ворога, як це роблять українці за допомогою американських і турецьких «Джавелінів», «Хаймарсів», «Стінгерів» і «Байрактарів» [Синиця, Ліпич 2023]. У праці К. Тараненко як лінгвоцинізм кваліфіковано фразеотрансформ *Не салям єдиним* (як слоган реклами мобільних телефонів із зображенням чоловіка з оселедцем) [Тараненко 2019а, с. 60]. Серед лінгвотоксинів у праці Н. Киселюк, А. Губіної та А. Мартинюк опиняється вираз *диванні критики* (*диванний критик* – 'людина, яка висловлює свою негативну думку з будь-якої проблеми, але при цьому не є фахівцем з цієї проблематики' [Киселюк, Губіна, Мартинюк 2022, с. 235].

¹⁶ У цьому зв'язку не можемо не згадати працю В. Пасинок «Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики і культури мовлення» як спробу лише мантричним повторенням у тексті терміна *еколінгвістика* (а не осмисленим і вмотивованим уміщенням досліджуваного матеріалу до системи дослідницьких координат *мова ↔ середовище її буття*) лише декларативно «дослідити» до нового напрямку дослідження мови питання риторики, стилістики і культури українського мовлення. Автор лаконічно формулює вихідні концепції риторики, стилістики, культури мовлення, проте без оприядження жодного їх стосунку до лінгвоеккології (науки, яка, як виявляється, за В. Пасинок, «акцентує увагу на порушенні літературних норм мовцями, що викликає у знавців відчуття дисгармонії, незграбності»; «досліджує варіативність мовної норми, яка полягає у її видозмінненні», а екологічний підхід, зокрема до культури мовлення, у розумінні авторки, передбачає «відповідальне відношення до національних мовних традицій, виховання любові до рідної мови, піклування про її минуле, теперішнє і майбутнє» [Пасинок 2015, с. 9, 11]. При цьому термінопозначення *еколінгвістика* та *еколінгвістичний підхід* винесено у ключові слова цієї праці. Намагаючись залучити окремі сегменти науки про мову й мовлення, проблеми культури мови до системи дослідницьких координат лінгвоеккології, автор дослідження мала б і культуру мовлення, і стилістику, і риторику «побачити» і представити під іншим кутом зору – з позицій мовно-екологічного балансу та його порушень (з урахуванням самобутнього загальнокультурного підтексту національного слова).

На подібні факти лише номінально-декларативного кореспондування мовних і мовленнєвих явищ, досліджуваних у статтях, з системою теоретичних, методологічних та ціннісних епістем лінгвоеккології, натрапляємо, на жаль, у непоодинокіх працях вітчизняних дослідників [див. Лисиченко, Богданова, Промська 2020; Синиця, Ліпич 2023].

¹³ Лінгвотоксин виявляє точки дотику з терміносистемою екології (токсин), натомість лінгвоцинізм є вже автономним термінопозначенням лінгвоеккології без будь-якого зв'язку з термінною системою екології.

¹⁴ Таке термінопозначення – *токсична метафора* – використане сербськими вченими-філологами у часописі «Књижевни живот. Часопис за књижевност Срба у Румунији», 2021, 1 (URL: <https://www.calameo.com/books/005981205a57e67c22d8b>).

печити об'єктивний погляд на тенденції формування національної системи термінопозначень й міжпарадигмальні термінні трансфери, на міру інонаціонального й національного, на те, у якому співвідношенні перебувають екологічні й лінгвістичні терміни в дослідницькому просторі української лінгвоекотології, простежити шляхи їх метафоризації, міру й дослідницьку доцільність метафорич-

ності й емоційності термінного лексикону. Встановлення належності виявлених в українському мовпросторі термінів до лінгвоекотології дало б змогу оприятити й уточнити міру дослідницької ваги у її парадигмі засадничих ідей, термінної системи й методів екології та мовознавства, виявити шляхи адаптації цих та інших термінів суміжних наук до термінопростору лінгвоекотології.

Література

1. Fill A. Ecolinguistics – State of the Art 1998. *AAA Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*. 1998. № 23, 1. P. 3–16.
2. Андрієнко Л. Біологічна метафора в соціолінгвістичному дискурсі: терміни та експлікації. *Мовознавство*. 2024. № 2. С. 56–65.
3. Бондар О. Лінгвістична екологія: становлення нової галузі науки. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. 2006. Вип. 38 (II). С. 79–85.
4. Добролюбова Г. Лінгвоцинізм традиційної української фразеології з позиції сучасних морально-етичних норм. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. 2021. Вип. 2 (46). С. 98–104.
5. Киселюк Н.П., Губіна А.М., Мартинюк А.П. Лінгвотоксичність неологізмів у сучасних реаліях засобів масової інформації. *Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»*. 2022. №1. С. 232–239.
6. Ключко С. Поступ еколінгвістики в Україні: аналітичний огляд. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. Вип. 12. С. 13–18.
7. Лисиченко Л.А., Богданова І.Є., Промська А.С. Екологія мови – запорука сталого розвитку українського суспільства. *Науково-технічний журнал «Техногенно-екологічна безпека»*. 2020. Вип. 8 (2). С. 55–59.
8. Пасинок В.Г. Еколінгвістичні аспекти у фокусі риторики, стилістики та культури мовлення. *Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Іноземна філологія*. 2015. Вип. 81. С. 6–13.
9. Синиця В.О., Ліпич В.М. *Лінгвотоксичність неологізмів у мові засобів масової інформації*. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Наука III тисячоліття: пошуки, проблеми, перспективи розвитку» (20–21 квітня 2023 р., м. Запоріжжя). URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Synytia-Viktoriia-Oleksandrivna-Lipych-Viktoriia-Mykolaivna.pdf>, 2023, 342–344.
10. Тараненко К.В. Вияви сексизму у мові з позицій еколінгвістики. *Мова і міжкультурна комунікація*. 2019а. №2. С. 106–114.
11. Тараненко К.В. Екологічна комунікація в Інтернет-дискурсі. *Philological science and education: transformation and development vectors*. Рига: Izdevniecība «Baltija Publishing». 2021а. С. 211–227.
12. Тараненко К.В. Лінгвоцинізми в інтернет-дискурсі: еколінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 11. №1. 2019б. С. 56–60.
13. Тараненко К.В. Тараненко К.В. Екологічна комунікація в медіапросторі. *Philological science and education: transformation and development vectors*. Рига: Izdevniecība «Baltija Publishing». 2021в. С. 146–161.
14. Тараненко К.В. Тенденції розвитку світової та вітчизняної еколінгвістики. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського, Серія Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. №31 (70). Т. 2. Ч. 1. С. 69–72.
15. Тараненко К.В. Явище лінгвоцинізму з позицій еколінгвістики. *Український смисл*, 1, 2019в, 113–121.
16. Тараненко К. В. Лінгвоцинізми в інтернет-дискурсі: еколінгвістичний аспект. *Закарпатські філологічні студії*. 2019б. № 1. Т. 1. С. 56–60.
17. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Лінгвістична експертиза: підручник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021. 244 с.

Скорочення:

18. МПіМП: Мовна політика і мовне планування. Енциклопедичний словник. Відп. ред. Б.М. Ажнюк. Київ: Академперіодика, 2024. 464 с.
19. ПССУМ/Карав. 2000: Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Київ: «Українська книга», 2000. 480 с.
20. СДСЕПТ 2010: Словник-довідник сучасних екологічних та природоохоронних термінів. Укл. Гончаренко Г. Є., Совгіра С. В. Київ: Науковий світ, 2010. 68 с.
21. СЛС/Загн. 2020: Загнітко А. Сучасний лінгвістичний словник. Вінниця: «Твори», 2020. 912 с.
22. ССУМ 2001: Словник синонімів української мови. У 2 т. Т. 2. Київ: Наукова думка, 2001. 955 с.
23. ТСЕТП 2006: Тлумачний словник екологічних термінів та понять, пов'язаних з охороною навколишнього середовища для студ. спец. 7.070801 «Екологія та охорона навколишнього середовища». Уклад.: Л.В. Левандовський, Л.І. Танашук, Л.Ф. Степанець, В.Х. Суходол. Київ: НУХТ, 2006. 61 с.
24. ФЕ 2010: Фармацевтична енциклопедія. Голова ред. ради та автор передмови В. П. Черних. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: МОРІОН, 2010. 624 с.

25. ЮЛСТП 2015: Юрислінгвістика: словник термінів і понять. Укл. Л.І. Шевченко, Д.В. Дергач, Д.Ю. Сизонов, І.В. Шматько. За ред. Л.І. Шевченко. Київ: ВПЦ «Київський університет, 2015. 348 с.

References

1. Fill A. (1998) Ecolinguistics – State of the Art 1998. *AAA Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik*. №23, 1. P. 3–16 [in English].
2. Andrievych L. (2024) Biologichna metafora v sociolinhvistychnomu dyskursi: terminy ta eksplikacii [Biological metaphor in sociolinguistic discourse: terms and explanations]. *Movoznavstvo*. № 2. S. 56–65 [in Ukrainian].
3. Bondar O. (2006) Linhvistychna ekolohiia: stanovlenna novoi haluzi nauky [Linguistic ecology: establishing a new branch of science]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seria "Filolohiia"*. Vyp. 38 (II). S. 79–85 [in Ukrainian].
4. Dobrozha H. (2021) Linhvocynizm tradyicynoi ukrainskoi frazeolohii z pozycii suchasnykh moralno-etychnykh norm [Linguistic cynicism of traditional Ukrainian phraseology from the perspective of contemporary moral and ethical norms]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seria: Filolohiia*. Vyp. 2 (46). S. 98–104 [in Ukrainian].
5. Kyseliuk N.P., Hubina A.M., Martyniuk A.P. (2022) Linhvotoksynist neolohizmiv u suchasnykh realiiakh zasobiv masovoi informacii [Linhvotoksynist neologisms in the contemporary realities of mass information]. *Akademichni studii. Seria Humanitarni nauky*. №1. S. 232–239 [in Ukrainian].
6. Klochko S. (2017) Postup ekolinhvistyky v Ukraini: analitychnyi ohlad [The process of ecolinguistics in Ukraine: an analytical review]. *Systema i struktura schidnoslovianskykh mov*. Вип. 12. S. 13–18 [in Ukrainian].
7. Lysyuchenko L.A., Bohdanova I.Ye., Promska A.S. (2020) Ekolohiia movy – zaporuka staloho rozvytku ukrainskoho suspilstva [Ecology of the river – a guarantee of sustainable development of Ukrainian society]. *Naukovo-tehnichniy zhurnal "Tekhnohenko-ekolohichna bezpeka"*. Vyp. 8 (2). S. 55–59 [in Ukrainian].
8. Pasyuk V.H. (2015) Ekolinhvistychni aspekty u fokusi rytoryky, stylistyky ta kultury movlenna [Ecolinguistic aspects in the focus of rhetoric, stylistics and speech culture]. *Visnyk KHNU im. V.N. Karazina. Inozemna filolohiia*. Vyp. 81. S. 6–13 [in Ukrainian].
9. Synytsa V.O., Lypych V.M. (2023) Linhvotoksynist neolohizmiv u movi zasobiv masovoi infomacii [Linhvotoksynist neologisms in the mass media]. *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferencii Nauka III tysacholitta: poshuky, problemy, perspektyvy rozvytku (20-21 kvitna 2023 r., Zaporizhzhia)*. URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Synytsia-Viktoriia-Oleksandrivna-Lipych-Viktoriia-Mykolaivna.pdf>. S. 342–344 [in Ukrainian].
10. Taranenko K.V. (2019a) Vyiavy seksyzmu u movi z pozycii ekolinhvistyky [Expressions of sexism in the film from the perspective of ecolinguistics]. *Mova i mizhkulturna komunikacia*. №2. S. 106–114 [in Ukrainian].
11. Taranenko K.V. (2021a) Ekolohichna komunikaciia v Internet-dyskursi [Ecological communication in Internet discourse]. *Philological science and education: transformation and development vectors*. Рига: Izdevnieciba «Baltija Publishing». S. 211–227 [in Ukrainian].
12. Taranenko K.V. (2019b) Linhvotsynizmy v internet-dyskursi [Linhvotsynisms in internet discourse]. *Zakarpatski filolohichni studii*. Vyp. 11. №1. C. 56–60 [in Ukrainian].
13. Taranenko K.V. (2021b) Ekolohichna komunikaciia v mediaprostori [Environmental communication in the media space]. *Philological science and education: transformation and development vectors*. Рига: Izdevnieciba «Baltija Publishing». S. 146–161 [in Ukrainian].
14. Taranenko K.V. (2020) Tendentsii rozvytku svitovoi ta vitchyznanoi ekolinhvistyky [Trends in the development of world and world-renowned eco-culture]. *Vcheni zapysky TNU im. V.Vernadskoho. Seria Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. №3 (70). T. 2. Ч. 1. C. 69–72 [in Ukrainian].
15. Taranenko K.V. (2019b) Yavyshche linhvotsynizmu z pozycii ekolinhvistyky [The phenomenon of linhvotsynism from the perspective of ecolinhvisty]. *Ukrainskyi smysl*. №1. S. 113–121 [in Ukrainian].
16. Taranenko K.V. (2019c) Linhvotsynizmy v internet-dyskursi: ekolinhvistychnyi aspekt [Linguistics in Internet Discourse: Ecolinguistic Aspects]. *Zakarpatski filolohichni studii*. № 1. T. 1. C. 56–60.
17. Shevchenko L.I., Syzonov D.Yu. (2021) Linhvistychna ekspertyza [Linguistic expertise]: pidruchnyk. Kyiv: VPTS „Kyivskyi universytet“. 244 s.

Contraction:

18. MPiMP 2024: Movna polityka i movne planuvanna [Motion policy and motion planning] (2024) *Encyklopedychnyi slovnyk*. Vidp. red. B.M. Azhnyik. Kyiv: Akadempriodyka. 464 s. [in Ukrainian].
19. PSSUM/Karav. 2000: Karavanskyi S. (2000) Praktychnyi slovnyk synonimiv ukrainskoi movy [Practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv: Ukrainska knyha. 480 s. [in Ukrainian].
20. SDSEPT 2010: Slovyk-dovidnyk suchasnykh ekolohichnykh ta pryrodoochornnykh terminiv [Dictionary of dry ecological and environmental terms] (2010). Ukl. Honcharenko H., Sovriha S. Kyiv: Naukovyi svit. 68 s. [in Ukrainian].
21. SLS/Zahn. 2020: Zahnitko A. (2020) Suchasnyi linhvistychnyi slovnyk [Modern linguistic dictionary]. Vinnytsa: "Tvory". 912 s. [in Ukrainian].

22. SSUM 2001: Slovník synonymiv ukraïnskoi movy [Dictionary of Ukrainian movie synonyms] (2001). U 2 t. T. 2. Kyiv: Naukova dumka. 955 s. [in Ukrainian].
23. TSETP 2006: Tlumachnyi slovník ekolohichnykh terminiv ta ponat, poviazanykh z okhoronoiu navkolyshnoho seredovyshcha [Interpretative dictionary of ecological terms and definitions related to environmental protection] (2006). Uklad.: L.V. Levandovskiy, L.I. Tanashchuk, L.F. Stepanets, V.Ch. Suchodol. Kyiv: NUCHT. 61 s. [in Ukrainian].
24. FE 2010: Farmaceutychna entsyklopedia [Pharmaceutical encyclopedia] (2010). Holova red. rady ta avtor peredmovy V.P. Chernykh. 2-he vyd., pererobl. i dopovn. Kyiv: MORION. 624 s. [in Ukrainian].
25. YULSTP 2015: Yuryslinhvistyka: slovník terminiv i ponat [Yuryslinhvistyka: dictionary of terms and definitions] (2015) Ukl. L.I. Shevchenko, D.V. Derhach, D.Yu. Syzonov, I.V. Shmatko. Za red. L.I. Shevchenko. Kyiv: VPTS: «Kyivskiy universytet». 348 s. [in Ukrainian].

METALINGUISTIC METAPHOR IN THE TERMINOLOGY SYSTEM OF LINGUOECOLOGY RESEARCH

Abstract. The article addresses one of the most pressing issues in contemporary Ukrainian linguistic ecology – the identification and systematization of the terminology used in this field of research. The focus is on the specific features of the terminology within this relatively new multidisciplinary and polyparadigmatic area of ecological knowledge about language. The defining characteristics of the terminology system in linguistic ecology are its fundamentally metaphorical nature and the numerous interparadigmatic transfers of terms, mainly from the field of ecology. Central to this terminology is the core metalinguistic concept of language as an organism, which, in turn, has led to the emergence of a wide range of terms created through various methods, with extensive use of biological metaphors.

Due to the complete absence of works in Ukrainian linguistic ecology devoted to the formation, study, and systematization of its national terminology system, this article adopts an analytical and diagnostic approach. It identifies the factors that shape the specificity of the national terminology system of linguistic ecology, the ways and means of its formation, and traces both the relative weight of metaphorical terms and the vectors of inter-term transfers. Particular attention is given to groups of terms reflecting the phenomena of reterminologization – names borrowed from other terminological systems (from the natural sciences such as ecology, biology, and geography, as well as from the social sciences and humanities such as sociology, psychology, medicine, and law) – and the opposite process of terminologization of names that already exist within the research coordinates of the ecological view of language. The article also highlights the limited opportunities for studying the relationship between international and national elements in the Ukrainian terminology system of linguistic ecology.

Special attention is given to metaphorical terms with an emotional dominant. The article examines the use of the most controversial terms in terms of content – linguocynicism and linguotoxin – and their derivatives in the discourse of Ukrainian linguistic ecology. It emphasizes the need for a balanced approach to the metaphorical character of operational terms in this field, as well as the urgent necessity of creating a national dictionary of linguistic ecology terms and concepts. Such a dictionary would make it possible to trace not only the repertoire and dynamics of the development of the linguistic ecology lexicon, its degree of metaphoricality, and the balance between international and national elements, but also the overall level of development of Ukrainian linguistic ecology and its priority research directions.

Keywords: linguoecology; terminology; terminology system; development and dynamics of terminology systems; national and international dimensions; lexicography.

© Архангельська А., 2025 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.10.2025
Дата публікації: 30.12.2025

Алла Архангельська – доктор філологічних наук, професор кафедри славістики (секція україністики) філологічного факультету Університету ім. Ф. Палацького в Оломоуці, Чеська Республіка; alla_arkhanhelska@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0003-0699-3026>

Alla Arkhanhelska – Doctor of Philology, Professor of Slavic Studies, Ukrainian Language Department Faculty of Arts Palacký University in Olomouc, Czech republic; alla_arkhanhelska@yahoo.com; <https://orcid.org/0000-0003-0699-3026>